

An Analysis of the Efficacy of the Common Good Theory in Resolving the Environmental Crisis

Sayyed Hadi Hashemini¹ , Muḥammad Taqi Ansaripour^{2✉} ,
and Sayyed Ḥasan Eslami Ardakani³

1. Ph.D. student in Comparative Theology of Abrahamic Religions with a focus on Christian Theology, Department of Abrahamic Religions, Faculty of Religions, University of Religions and Denominations, Qom, Iran. E-mail: tahgig.2023@gmail.com
2. *Corresponding Author*, Department of Abrahamic Religions, Faculty of Religions, University of Religions and Denominations, Qom, Iran. E-mail: m_ansaripour@urd.ac.ir
3. Department of Religious Studies, Faculty of Religions and Mysticism, University of Religions and Denominations, Qom, Iran. E-mail: Eslami@urd.ac.ir

Article Info	ABSTRACT
Article type: Research Article	<p>This article examines the efficacy of the theory of the common good (khayr-i 'umūmī) in resolving environmental crises, focusing on Christian and Islamic perspectives. Rooted in Aristotelian and Thomistic philosophy, the theory of the common good emphasizes collective flourishing and intergenerational justice, aligning with Christian stewardship and Islamic vicegerency (khilāfah). Through comparative analysis, this study highlights the convergences between Christian and Islamic traditions in promoting environmental sustainability and collective responsibility for environmental protection, while also critiquing divergences such as anthropocentrism within these traditions. By integrating theological principles such as justice, community, and spiritual motivations, the theory of the common good offers a theoretical framework that links religious ethics with environmental governance. This framework promotes interfaith dialogue and practical applications in addressing environmental challenges. However, despite its capacity to enrich environmental policies, the theory has limitations, including oversimplification of theological doctrines and implementation challenges across diverse cultural contexts. The study underscores the necessity of future research to address these gaps and to strengthen collaboration between religious and secular worldviews in order to present an inclusive approach to global environmental sustainability.</p>
Article history: Received 2 November 2025 Received in revised form 15 November 2025 Accepted 7 December 2025 Available online 22 December 2025	
Keywords: Common good, environmental ethics, Christian stewardship, Islamic vicegerency (khilāfah), intergenerational justice, sustainability	

Cite this article: Hashemini, S. H., Ansaripour, M.-T., & Eslami Ardakani, S. H., & (2025). An Analysis of the Efficacy of the Common Good Theory in Resolving the Environmental Crisis. *Theology Journal*, 12(2), 229-249. <https://doi.org/10.22034/pke.2025.22477.2053>.

© Author(s) retain the copyright. Publisher: Al-Mustafa International University.
DOI: 10.22034/pke.2025.22477.2053

1. Introduction

This article examines the efficacy of the theory of the common good in resolving environmental crises, focusing on Christian and Islamic perspectives. Rooted in Aristotelian and Thomistic philosophy, the theory of the common good emphasizes collective flourishing and intergenerational justice, aligning with Christian stewardship and Islamic vicegerency (*khilāfah*).

In an era marked by intensifying environmental crises—where climate change is projected to exacerbate the vulnerability of billions of people worldwide—the intersection of the common good theory with religious perspectives on the environment offers a compelling framework for ethical action. The link between religious environmental approaches and the common good theory is significant because religious affiliations play a fundamental role in shaping the environmental attitudes and behaviors of the vast majority of humanity, and can mobilize religious communities to protect the environment against challenges such as biodiversity loss and water stress.

In a general definition, the common good theory is understood as the set of social conditions that enable individuals and groups within a community to realize their own flourishing and the community's movement toward transcendence (*ta'ālī*) more fully and more easily. The importance of this theory lies in providing a normative foundation for addressing social gaps, as it promotes non-excludable goods beneficial to all, thereby strengthening social cohesion and human flourishing.

2. Methodology

This study, through comparative analysis, highlights the convergences between Christian and Islamic traditions in promoting environmental sustainability and collective responsibility for environmental protection, while also critiquing divergences such as anthropocentrism within these traditions. The proposed model begins with the fundamental axis of societal well-being (*sa'ādatmandī-yi jāmi'ah*) and employs Aristotelian-Thomistic concepts of the common good as collective flourishing, adapted to religious contexts.

The research is qualitative and library-based, drawing on primary and secondary sources in Christian theology (including papal encyclicals such as *Laudato Si'*), Islamic theology (*Qur'ān*, *ḥadīth*, and works of Muslim scholars), and contemporary environmental ethics literature.

3. Findings

3.1. The Common Good Theory as an Integrative Framework

The common good theory, through the integration of theological principles such as justice, community, and spiritual motivations, offers a theoretical framework that links religious ethics with environmental governance. This framework promotes interfaith dialogue and practical applications in addressing environmental challenges.

3.2. Christian Perspectives: From Stewardship to Agapic Ethics

In Christian traditions, environmental innovations often extend beyond the stewardship model in its traditional sense toward an agapic ethics (akhlāq-i āgāpīhī), where love universalizes care for creation. This transformation reinterprets the concept of dominion over creation as an all-encompassing love that reflects God's love for all creatures. As seen in the papal encyclical *Laudato Si'*, this shift introduces the environment as a common good, linking social justice with environmental sustainability through ritual practices and political advocacy.

3.3. Islamic Perspectives: Public Interest and Vicegerency (Khilāfah)

In Islamic perspectives, the common good manifests through the application of the concepts of public interest (maṣlaḥat-i ʿāmmih), vicegerency (khilāfah), and trust (amānah). These principles guide sustainable practices and policy frameworks that prioritize collective well-being over individual gain. The elements of the common good theory align with these religious approaches, emphasizing sustainable resource use through a responsible view of human interaction with nature.

3.4. Recognition of Intrinsic Value and Justice

The findings indicate that the common good theory recognizes the intrinsic value of non-human elements in creation and promotes a type of ethics of care that extends beyond anthropocentrism. Justice and participation constitute other principles of the common good theory, ensuring that environmental policies include marginalized communities and prioritize the vulnerable.

3.5. Adaptive Convergence and Interfaith Dialogue

Adaptive convergences of the common good across traditions render interfaith dialogues significant. Traditions that emphasize shared values such as justice and stewardship adapt the common good theory to promote global cooperation in environmental initiatives.

3.6. Limitations and Unresolved Tensions

Despite its capacity to enrich environmental policies, certain limitations have been identified, including the oversimplification of theological doctrines and implementation challenges across diverse cultural contexts. One overlooked aspect in Christian and Islamic environmental studies is the examination of the duality between society and its members and the relationship between them for the purpose of societal flourishing and the facilitation of its transcendence. Furthermore, debates surrounding anthropocentrism versus ecocentrism in both religions—through narratives of Christian stewardship and Islamic vicegerency—remain unresolved, as they are often criticized for prioritizing human needs over planetary health.

3.7. Evolution of the Literature

The findings reveal that the existing literature from the 1960s to the present has undergone significant evolution, moving from early critiques toward more inclusive frameworks. This global scholarly trajectory reflects a shift in the

perception of religions from enemies of the environment to active agents in environmental ethics, highlighting the emergence of the religious common good within this transformation. Contemporary case studies and theological texts, including papal encyclicals and interfaith declarations, demonstrate efforts to link religious ethics with environmental policy-making and confirm the capacity of religious teachings to shape pro-environmental behaviors and attitudes.

4. Conclusion

This study underscores the necessity of future research to address theoretical and practical gaps and to strengthen collaboration between religious and secular worldviews in order to present an inclusive approach to global environmental sustainability.

The common good theory, by bridging secular and religious concepts, provides a foundation for supporting comprehensive environmental care. The synthesis of these principles—realized within the context of a purposeful society—not only critiques exploitative practices but also proposes a moral vision in which environmental ethics is promoted as an extension of religious duty toward societal transcendence. This framework can mobilize religious communities to protect the environment and promote interfaith dialogue and practical applications in addressing environmental challenges.

However, for the full potential of the common good theory to be realized in resolving the environmental crisis, limitations such as the oversimplification of theological doctrines and implementation challenges across diverse cultural contexts must be addressed. Future research should fill these gaps and strengthen collaboration between religious traditions and secular approaches to shape an inclusive and effective approach to environmental sustainability.

This study demonstrates that integrating principles such as justice, participation, trustworthiness (*amāndārī*), and public interest (*maṣāliḥ-i ‘āmmih*) into environmental policy-making can provide a practical and normative framework for the protection of creation, thereby establishing the common good as an ethical and practical foundation for responding to environmental crises.

Declarations

Authors’ Contributions: The study was carried out with equal participation from all three authors at every stage, including conception, analysis, and writing.

Data Availability Statement: Not applicable.

Acknowledgments: The authors have no acknowledgments to convey.

Ethical Considerations: The authors observed all ethical considerations in this research, and this is collectively affirmed.

Funding: This work was not supported by any funding source.

Conflict of Interest: The authors affirm that no competing interests exist.

Generative AI and AI-Assisted Technologies Statement: The article was written without the assistance of artificial intelligence.

این گرامر برای همه

جامعه
المصطفی
العالمیه

تحلیل کارآمدی نظریه خیر عمومی در حل بحران محیط زیست

سیدهدای هاشمی نیا^۱ ID، محمدتقی انصاری پور^۲ ID، و سید حسن اسلامی اردکانی^۳ ID

۱. دانشجوی دکتری الهیات تطبیقی ادیان ابراهیمی گرایش الهیات مسیحی، گروه ادیان ابراهیمی، دانشکده ادیان، دانشگاه ادیان و مذاهب، قم، ایران.

رایانامه: tahgig.2023@gmail.com

۲. نویسنده مسئول، استادیار گروه ادیان ابراهیمی، دانشکده ادیان، دانشگاه ادیان و مذاهب، قم، ایران. رایانامه: m_ansaripour@urd.ac.ir

۳. استاد گروه دین پژوهی، دانشکده ادیان و عرفان، دانشگاه ادیان و مذاهب، قم، ایران. رایانامه: Eslami@urd.ac.ir

چکیده

اطلاعات مقاله

این مقاله کارآمدی نظریه خیر عمومی را در حل بحران‌های زیست‌محیطی با تمرکز بر دیدگاه‌های مسیحی و اسلامی بررسی می‌کند. نظریه خیر عمومی، ریشه‌دار در فلسفه ارسطویی و تومیستی، بر شکوفایی جمعی و عدالت بین‌نسلی تأکید دارد و با مفاهیم سرپرستی مسیحی و خلافت اسلامی هم‌راستا می‌شود. این مطالعه از طریق تحلیل تطبیقی، همگرایی‌های سنت‌های مسیحی و اسلامی را در ترویج پایداری زیست‌محیطی و مسئولیت جمعی در حفاظت از محیط‌زیست، برجسته می‌کند و در عین حال واگرایی‌هایی مانند انسان‌محوری در این سنت‌ها را نقد می‌کند. نظریه خیر عمومی از طریق یکپارچه‌سازی اصول الهیاتی مانند عدالت، جامعه و انگیزه‌های معنوی، چارچوبی نظری ارائه می‌کند که اخلاق دینی را با حکمرانی زیست‌محیطی پیوند می‌دهد. این چارچوب، گفت‌وگوهای بین‌ادیانی و کاربردهای عملی را در مواجهه با چالش‌های زیست‌محیطی ترویج می‌دهد؛ البته با وجود توانایی غنی‌سازی سیاست‌های زیست‌محیطی، در این نظریه، محدودیت‌هایی مانند ساده‌سازی نظریه‌های الهیاتی و چالش‌های اجرایی در زمینه‌های متنوع فرهنگی وجود دارد. این مطالعه بر ضرورت تحقیقات آینده برای رفع این شکاف‌ها و تقویت همکاری بین‌جهانی بین‌بینی‌های دینی و سکولار تأکید می‌کند تا رویکردی فراگیر به پایداری جهانی زیست‌محیطی ارائه دهد.

نوع مقاله:

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۸/۱۱

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۸/۲۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۹/۱۶

تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۱۰/۰۱

کلیدواژه‌ها:

خیر عمومی،

اخلاق زیست‌محیطی،

سرپرستی مسیحی،

خلافت اسلامی،

عدالت بین‌نسلی،

پایداری

استناد: هاشمی نیا، سیدهدای؛ انصاری پور، محمدتقی؛ اسلامی اردکانی، سیدحسن. (۱۴۰۴). تحلیل کارآمدی نظریه خیر عمومی در حل

بحران محیط‌زیست. پژوهشنامه کلام، ۲۱(۲)، ۲۴۹-۲۲۹. <https://doi.org/10.22034/pke.2025.22477.2053>

© نویسنده(گان).

ناشر: جامعه المصطفی العالمیه.

مقدمه

در عصری که با تشدید بحران‌های زیست‌محیطی همراه شده و پیش‌بینی می‌شود تغییرات اقلیمی، آسیب‌پذیری میلیاردها نفر را در سراسر جهان تشدید کند، تلافی نظریه خیر عمومی^۱ با دیدگاه‌های دینی درباره محیط‌زیست، چارچوبی جذاب برای کنش اخلاقی ارائه می‌دهد. نظریه خیر عمومی، که ریشه در فلسفه ارسطویی دارد و در اخلاق مسیحی بسط یافته، بیان می‌کند که سعادت واقعی انسان به بهزیستی جمعی، عدالت، و پیگیری همگانی هدف عالی جامعه وابسته است. هدفی که فراتر از منافع فردی اعضای جامعه قرار دارد (Hollenbach, 2002, pp. 20-30). در سفر پیدایش کتاب مقدس، سخن از بخشش گیاهان و درختان میوه‌دار به انسان (پیدایش ۱: ۲۹) و فرمانبری انسان بر طبیعت^۲ است و الهی‌دانان مسیحی با استناد به آیات دیگر کتاب مقدس (پیدایش ۲: ۱۵)، فرمانبری بر طبیعت را برای «کشت و نگهداری» زمین، و به‌عنوان الزامی الهی برای «سلطه مسئولانه» انسان بر طبیعت تفسیر می‌کنند. در اسلام، مفهوم خلافت^۳ انسان‌ها را به‌عنوان امانت‌دارانی مسئول در برابر خداوند برای حفظ طبیعت معرفی می‌کند (جوادی آملی، ۱۴۰۱، ص. ۲۳) و فساد زیست‌محیطی را، که مصداقی از مفهوم فساد در زمین شمرده می‌شود، محکوم می‌کند (روم، ۴۱). عناصر نظریه خیر عمومی با این رویکردهای دینی هم‌راستا است و بر استفاده پایدار از منابع به‌لحاظ نگاه مسئولانه به رفتار انسان با طبیعت تأکید دارد. پیوند میان رویکردهای زیست‌محیطی دینی و نظریه خیر عمومی، از آن‌رو اهمیت دارد که وابستگی‌های دینی نقش اساسی در شکل دادن به نگرش‌ها و رفتارهای زیست‌محیطی اکثریت قریب به اتفاق بشریت ایفا می‌کند و می‌تواند جوامع دینی را برای حفاظت از محیط‌زیست در برابر چالش‌هایی مانند کاهش تنوع زیستی و تنش آبی، بسیج کند (Skirbekk et al., 2020, p. 264).

در یک تعریف کلی، نظریه خیر عمومی، به‌عنوان مجموعه‌ای از شرایط اجتماعی تعریف می‌شود که به افراد و گروه‌ها در یک جامعه امکان می‌دهد تا شکوفایی خود و حرکت جامعه به سمت تعالی را به‌طور کامل‌تر و آسان‌تر محقق کنند (Argandoña, 2012, p. 3). اهمیت این نظریه در ارائه مبنای هنجاری برای رسیدگی به شکاف‌های اجتماعی است زیرا با ترویج کالاهایی غیرقابل استثناء^۴ و سودمند برای همه، انسجام اجتماعی و شکوفایی انسانی را تقویت می‌کند (Jaede, 2017, p. 8).

۱. خیر عمومی معادل common good است. البته common به معنای مشترک نیز ترجمه می‌شود.

۲. «خدا ایشان را برکت داد و خدا بدیشان فرمود بارور و کثیر شوید و زمین را پرسازید و بر آن تسلط یابید. بر ماهیان دریا و بر پرندگان آسمان و بر هر جاننداری که بر زمین حرکت می‌کند، فرمان برانید» (پیدایش: ۱-۲۸)

۳. در جهان‌بینی اسلامی جایگاه فراتر بشر از سایر موجودات، ناشی از اعتقاد به جانشینی انسان از خدا در این عالم است. این جایگاه در قرآن با واژه خلیفه معرفی شده است. واژه خلیفه به دفعات در آیات قرآن مجید تکرار شده است، اما به نظر می‌رسد خلافت انسان به مفهوم مورد نظر در این بحث، در آیات ۳۰ بقره و ۲۶ ص و ۱۶۵ انعام آمده است.

۴. کالای غیرقابل استثناء، در اصطلاح به کالاهایی گفته می‌شود که امکان استفاده اختصاصی برای فرد یا گروه خاصی نباشد و همگان به آن دسترسی دارند مانند هوای پاک.

مطالعات پیشین در ارتباط با محیط‌زیست، به‌طور انتقادی به بررسی اخلاق زیست‌محیطی از طریق دیدگاه‌های مسیحی و اسلامی پرداخته‌اند، مانند تفسیر مسیحیت از سرپرستی^۱ یا مفهوم «سلطه» بر جهان که در سفر پیدایش کتاب مقدس آمده و به مراقبت مسئولانه از طبیعت تفسیر شده است. در اسلام نیز اصولی مانند خلافت، امانت‌داری و ممنوعیت فساد (فساد در زمین)، حفاظت از محیط‌زیست را به‌مثابه مراقبت از امانت الهی ترسیم می‌کنند. اما این رویکردها اغلب به‌دلیل سوگیری‌های انسان‌محورانه^۲ مورد انتقاد قرار گرفته است (Hollenbach, 2002, p. 114). این دیدگاه‌های نظری زیست‌محیطی، همگرایی‌هایی مانند تأکید هر دو سنت بر عدالت و اخلاق جامعه‌محور برای رسیدگی به بحران‌های جهانی را برجسته می‌کنند. پیوند نظریه خیر عمومی با این دیدگاه‌های زیست‌محیطی، این نظریه را به‌مثابه رویکردی جهانی و تأثیرگذار در حل بحران محیط‌زیست نمایان می‌کند (Koehrsen, 2021, p. 5).

اخلاق زیست‌محیطی و خیر عمومی

اغلب در اولین گام بررسی محیط‌زیست، به اخلاق محیط‌زیست توجه می‌شود. اخلاق محیط‌زیست ابزار نظری مواجهه با مسائل زیست‌محیطی است. محیط‌زیست در حوزه اخلاق زیست‌محیطی به‌عنوان جهان طبیعی شامل اکوسیستم‌ها، تنوع زیستی، گونه‌های غیرانسانی، و منابع غیرزنده تعریف می‌شود و هنگامی که به محیط‌زیست از دید دانش اخلاق می‌نگریم، در واقع به محدوده اخلاق زیست‌محیطی وارد شده‌ایم. اخلاق محیط‌زیست به هنجارها و قواعد تعیین‌کننده نوع مواجهه با محیط می‌پردازد. در اخلاق زیست‌محیطی، ارزش اخلاقی محیط‌زیست فراتر از صرف ابزارگرایی برای انسان‌ها است و اغلب با ارزش ذاتی‌ای شناخته می‌شود که نیازمند توجه اخلاقی و تعامل مسئولانه انسانی است (بنسون، ۱۳۸۲، ص. ۱۴). این رویکرد فلسفی شیوه‌هایی پایدار را ترویج می‌دهد و سیاست‌گذاری، کنش‌گری و گفت‌وگوهای بین‌رشته‌ای درباره عدالت و برابری را تحت تأثیر قرار می‌دهد. عناصر کلیدی اخلاق محیط‌زیست، شامل تمایز بین ارزش ذاتی و ابزاری، انسان‌محوری در برابر غیرانسان‌محوری، و چارچوب‌های پایداری است که بر مراقبت و هماهنگی زیست‌محیطی تأکید دارند. مطالعات پیشین درباره رویکردهای مسیحی و اسلامی به اخلاق زیست‌محیطی، ظرفیت آموزه‌های دینی برای شکل‌دهی به رفتارها و نگرش‌های حامی محیط‌زیست را نشان داده‌اند. مدل سرپرستی مسیحیت که مفهوم تسلط انسان بر طبیعت را که در کتاب مقدس آمده (پیدایش ۱: ۲۶-۲۸)، به‌عنوان مراقبت مسئولانه تفسیر

۱. اصطلاح سرپرستی (Stewardship) در مسیحیت، به یکی از رویکردهای دینی در الهیات محیط‌زیست اشاره دارد. در مورد این مفهوم به آیات متعددی از کتاب مقدس استناد می‌شود. پیروان این رویکرد می‌گویند وقتی جایگاه انسان را در خلقت خداوند در نظر می‌گیریم، درمی‌یابیم که انسان‌ها به‌عنوان سرپرست کل خلقت فراخوانده شده‌اند. اولین دعوت انسان، «تسلط بر مخلوقات خدا» است و اولین کلمات کتاب مقدس در مورد انسان این بینش را تأیید می‌کند. (پیدایش ۱: ۲۶-۲۸)

۲. اغلب در اخلاق محیط‌زیست به دوگانه انسان‌محوری (anthropocentrism) در برابر ناسان‌محوری (nonanthropocentrism) اشاره می‌شود. به اعتقاد برخی طرفداران محیط‌زیست، ادیان به ویژه مسیحیت ریشه اصلی محیط‌زیست‌گرایی انسان‌محورانه است زیرا بر اساس تعالیم کتاب مقدس، به ویژه در سفر پیدایش، انسان موجود فراتر از سایر موجودات است و فقط انسان ارزش ذاتی دارد و سایر موجودات برای بهره‌کشی توسط انسان آفریده شده‌اند و لذا فرمانروایی و سلطه بر طبیعت به انسان داده شده است.

می‌کند و مدیریت هماهنگ منابع و نقد مصرف بیش از حد را ترویج می‌دهد، درحالی‌که تأکید اسلام بر خلافت و اعتدال، اسراف و آلودگی را به‌عنوان فساد ممنوع می‌کند. این رویکردهای نظری، همگرایی‌ها در دیدگاه‌های انسان/خدمت‌محور را برجسته می‌کنند، زیرا هر دو سنت، انسان‌ها را به‌عنوان سرپرستان مسئول تحت اقتدار الهی قرار می‌دهند (Pojman, 2008, p. 16).

اما در مراقبت و حفظ محیط‌زیست، از ارتباط تنگاتنگ آن با جامعه به‌مثابه یک هویت مستقل، نباید غافل شد. نمی‌توان بر چالش بحران محیط‌زیست فایق آمد، بدون اینکه به جامعه و تعالی آن توجه کافی شود. هرچند در مسیحیت، توجه به تعالی و خیر جامعه که از آن تعبیر به خیر عمومی شده، مورد توجه بوده است، اما پیوند آن با بحران محیط‌زیست به‌تازگی در الهیات دینی وارد شده است و مراقبت از محیط‌زیست یکی از مصادیق خیر عمومی عنوان شده است (Francis, 2022, N. 23). توجه به این خیر از منظر هویت مستقل جامعه، هنجاری است که می‌تواند ذیل اخلاق محیط‌زیست، رفتار اعضای جامعه و حکمرانی را نظام‌مند کند. در اخلاق زیست‌محیطی توجه به این مهم می‌تواند شکاف نظری در اخلاق زیست‌محیطی را پر کند و آثار و پیامدهای دینی و زیست‌محیطی فراوانی داشته باشد.

خیر عمومی و جنبه‌های نادیده گرفته شده

با وجود پژوهش‌های گسترده درباره نظریه خیر عمومی در اخلاق زیست‌محیطی، به‌ویژه از طریق دیدگاه‌های مسیحی که در تعالیم اجتماعی کاتولیک و در بخشنامه پاپ فرانسیس با عنوان «ستایش از آن توست، ای پروردگار من»^۱ بیان شده، اغلب اهمیت جنبه بین‌ادیانی را نادیده گرفته و بحث‌ها درباره کاربرد جهانی را حل‌نشده باقی می‌گذارد. متاسفانه مطالعات زیست‌محیطی، در چالش جهانی بحران زیست‌محیطی چندان موفق نبوده است زیرا به چگونگی تطبیق اصول خیر عمومی، توجه کافی نشده است (Zagonari, 2020, p. 6). خیر عمومی گستره کاوش‌ها را به تمام ادیان توسعه می‌دهد و بستر گفت‌وگوهای بین‌ادیانی را فراهم می‌کند. یکی از جنبه‌های نادیده‌گرفته‌شده در مطالعات زیست‌محیطی مسیحی/اسلامی، بررسی دوگانه جامعه و اعضای جامعه و ارتباط میان این دو به هدف شکوفایی جامعه و تسهیل تعالی آن است. همچنین مناقشات پیرامون انسان‌محوری در برابر اکومحوری در هر دو دین، با روایت‌های سرپرستی مسیحی و خلافت اسلامی، همچنان حل‌نشده است زیرا اغلب به‌دلیل اولویت دادن به نیازهای انسانی بر سلامت سیاره مورد انتقاد قرار گرفته‌اند. این مناقشات گفت‌وگوهای بین‌ادیانی را ضرورتی اجتناب‌ناپذیر می‌کند و بر تحقیقات بیشتر برای پر کردن این شکاف‌ها تأکید دارد، زیرا توسعه چارچوب‌های قوی و فراگیر را ممکن می‌سازد. در بستر توجه به این جنبه‌هاست که اهمیت خیر عمومی برجسته می‌شود.

این مطالعه به دنبال تحلیل کارآمدی نظریه خیر عمومی با رویکردی مسیحی/اسلامی در حل بحران محیط‌زیست است. ارزیابی توان این نظریه برای تقویت و ترویج محافظت از محیط‌زیست ذیل توجه به هدف عالی جامعه هدف این پژوهش است. پرسش‌های پژوهشی هدایت‌کننده شامل این موارد است: چگونه مدل

۱. "LAUDATO SI", mi' Signore". بخشنامه پاپ فرانسیس در سال ۲۰۱۵. از این پس از واژه لاتین آن استفاده خواهد شد.

سرپرستی مسیحی و مفهوم خلافت اسلامی با اصول خیر عمومی برای مقابله با بحران‌های زیست‌محیطی هم‌راستا می‌شوند؟ چه شکاف‌های نظری و عملی در کاربردهای بین‌ادیانی اخلاق محیط‌زیست وجود دارد و چگونه می‌توان آن‌ها را برای ارتقای بهزیستی محیطی پر کرد؟

مرور ادبیات

کاوش علمی نظریه خیر عمومی در رابطه با دین و محیط‌زیست، از اواسط قرن بیستم در صحنه بین‌المللی به‌طور قابل‌توجهی تکامل یافته است. مطالعات بنیادی با مقاله محوری لین وایت در سال ۱۹۶۷ در مجله ساینس آغاز شد که تفسیر انسان‌محورانه مسیحیت از سفر پیدایش کتاب مقدس را به‌عنوان عاملی برای بهره‌کشی زیست‌محیطی نقد کرد و دین را به‌عنوان ریشه اصلی بحران‌های زیست‌محیطی معرفی نمود (وهاب‌زاده، ۱۳۹۳، ص. ۲۰۲). «وایت به‌خصوص می‌گفت که در شرح آموزه آفرینش سفر پیدایش (۱: ۲۶-۲۷)، از انگاره صورت خدا به‌عنوان مستمسکی برای توجیه سوءاستفاده انسان از منابع جهان استفاده شده است» (مک‌گراث، ۱۳۹۲، ص. ۴۴۵). این دیدگاه بحث‌های جهانی را برانگیخت و در دهه‌های ۱۹۷۰ و ۱۹۸۰ به پاسخ‌هایی منجر شد که رویکردهای الهیاتی و دینی به مدل سرپرستی را بازتعریف کردند؛ برای مثال، الهیات فرآیندی (Process Theology) جان بی. کاب (John B. Cobb) بر مسئولیت مسیحیت برای خیر عمومی تأکید کرد و مراقبت از محیط‌زیست را الزامی الهی دانست. در میان اندیشمندان مسلمان، سید حسین نصر، اخلاق زیست‌محیطی اسلامی را با رویکرد تقدس به طبیعت (نصر ترجمه احمدرضا جلیلی، ۱۹۹۸) پیش برد و توحید و خلافت انسان را به‌عنوان اصول معرفی کرد. دهه ۱۹۸۰ شاهد ابتکارات بین‌ادیانی بود، از جمله اعلامیه‌های آسیسی در سال ۱۹۸۶ که توسط صندوق جهانی حیات‌وحش سازمان‌دهی شد. در آنجا نمایندگان مسیحی و اسلامی تعهدات مشترکی را برای حفاظت از محیط‌زیست به‌عنوان یک الزام اخلاقی برای بهزیستی جمعی بیان کردند.^۱ تا دهه ۱۹۹۰، این حوزه دانشی از طریق کنفرانس‌های علمی گسترش یافت و نتیجه آن در مجموعه‌هایی مانند «ادیان جهان و اکولوژی»^۲ به ویراستاری مری اولین تاگر (Mary Evelyn Tucker) گردآوری شد.^۳ این مسیر علمی جهانی، تغییر نگرش به ادیان از دشمنان محیط‌زیست به شناخت نقش ادیان در تقویت رویکردهای اخلاقی به حفاظت از سیاره زمین را منعکس می‌کند.

1. Assisi Declarations

اعلامیه‌های آسیسی مجموعه‌ای از بیانیه‌های مذهبی در مورد حفاظت از طبیعت و محیط‌زیست هستند که در سپتامبر ۱۹۸۶ (به مناسبت بیست و پنجمین سالگرد تأسیس صندوق جهانی حیات وحش یا WWF) در شهر آسیسی (Assisi) ایتالیا، توسط این سازمان بین‌المللی برگزار شد. این رویداد، که به ابتکار شاهزاده فیلیپ، دوک ادینبورگ (رئیس افتخاری WWF در آن زمان) سازمان‌دهی گردید، رهبران پنج دین اصلی جهان—بودایی، مسیحی، هندو، یهودی و اسلامی—را گرد هم آورد تا در مورد نقش ایمان‌های مذهبی در نجات جهان طبیعی بحث کنند.

2. Religions of the World and Ecology

۳. این مجموعه پژوهشی که در ۱۰ جلد از سوی دانشگاه هاروارد منتشر شده است، به بررسی تأثیرات اکولوژیکی باورها، آیین‌ها، آموزه‌ها و نگرش‌های ادیان مختلف جهان (از جمله مسیحیت، اسلام، یهود) می‌پردازد. این سری بر اساس کنفرانس‌هایی که از سال ۱۹۹۶ تا ۱۹۹۸ برگزار شد (با بیش از ۸۰۰ شرکت‌کننده) تدوین شده است.

ظهور خیر عمومی دینی در اخلاق زیست‌محیطی

ادبیات انباشته‌شده درباره نظریه خیر عمومی و رابطه بین دین و محیط‌زیست، از دهه ۱۹۶۰، با نقدهای اولیه به‌ویژه نقد لین وایت آغاز می‌شود. آثار اولیه بر شناسایی ریشه‌های دینی مسائل زیست‌محیطی متمرکز بودند، مانند نقدهای بنیادی به مفهوم مسیحی فرمانروایی انسان بر طبیعت، که به تدریج مفهوم خلافت اسلامی را نیز شامل شد. با گذشت زمان، تعامل علمی شدت یافته و از کاوش‌های الهیاتی تک‌بعدی به سمت تحلیل‌های چندوجهی، که تأثیرات دینی را بر اخلاق زیست‌محیطی در مقیاس‌های مختلف به نمایش می‌گذارند، سوق یافته است. در این روندها پیشرفت به سمت چارچوب‌های فراگیر مشاهده می‌شود و در این چارچوب‌ها نظریه خیر عمومی با رویکرد دینی ظهور می‌کند و با موضوعاتی از قبیل جامعه، عدالت، مراقبت زیست‌محیطی، سعادت‌مندی جامعه در زمینه‌های دینی به‌مثابه رویکردی نوین در اخلاق زیست‌محیطی پیوند می‌یابد (Abumoghli, 2023, p. 490).

چارچوب نظری

نظریه خیر عمومی در اخلاق زیست‌محیطی دینی، همگرایی عمیقی از چارچوب‌های فلسفی و الهیاتی به نمایش می‌گذارد. طبق یک تعریف، نظریه خیر عمومی عبارت است از شرایط اجتماعی لازم برای شکوفایی انسانی که در بستر جامعه متعالی و فراتر از منافع فردی به بهزیستی جمعی نیل پیدا می‌کند (Wiley, 2012, N. 164). این شرایط اجتماعی، مهیا شده تا سعادت‌مندی جامعه را تسهیل کند و بیان می‌دارد که سعادت جامعه بر سعادت‌مندی تک‌تک افراد اولویت داشته و بر آن مقدم است. البته مفهوم «خیر عمومی» در دیدگاه‌های مختلف مذهبی و غیرمذهبی متفاوت است و از دوران یونان باستان موضوع بحث‌های فلسفی و کلامی بوده است. در یک معنای کلی و پرکاربرد، این مفهوم به آنچه برای همه یا اکثر اعضای یک جامعه معین مفید است و حس انسجام آن‌ها را افزایش می‌دهد، اشاره دارد. ^۱ به دلیل گستردگی دیدگاه در مورد مفهوم خیر عمومی، هالنباخ (Hollenbach) تلاش می‌کند از طریق مقایسه این مفهوم با مفاهیم مشابه، تصویر دقیق‌تری از آن به دست دهد. به‌طور اجمال می‌توان گفت در زمینه اخلاق زیست‌محیطی دینی، غالباً «کالای عمومی» (Public goods) را در مفهوم خیر عمومی به کار می‌برند. مفهوم «کالای عمومی» نزدیک‌ترین مفهوم به «خیر عمومی» است. به دو مشخصه کالای عمومی می‌توان اشاره کرد؛ نخست آنکه کالای عمومی چنان نیست که اگر کسی آن را مصرف کرد، دیگران امکان مصرف آن را نداشته باشند. اگر کسانی از مناظر زیبا لذت ببرند، باعث نمی‌شود این امکان از دیگران سلب شود. دوم آنکه کالای عمومی چنان است که نمی‌شود فقط گروهی خاص به آن دسترسی داشته باشند؛ اگر هوا پاک باشد در دسترس همه است. به بیان دیگر، کالای عمومی تخصیص ناپذیر است. اما تفاوتی که کالای عمومی با خیر عمومی دارد این است که کالای عمومی کاملاً مستقل از روابط افراد

۱. یک مقاله بسیار آموزنده در مورد مفهوم خیر عمومی توسط ماکسیمیلیان جید از دانشگاه ادینبورگ را می‌توانید در www.britac.ac.uk/sites/default/files/Jaede.pdf بیابید.

جامعه است (جوادی، ۱۴۰۰، ص. ۲۷). گرچه هالنباخ تلاش کرده تصویر دقیقی از خیر عمومی ارائه کند، اما ابهام این مفهوم همچنان باقی است و به دلیل همین ابهام معنایی، برخی آن را ابزاری در دست حکام برای مدیریت رفتار زبردستان خود دانسته‌اند. این مطالعه به دنبال بررسی کارآمدی این نظریه در فضای دینی برای حل بحران محیط‌زیست است؛ لذا از ورود بیشتر به تعریف و مفهوم خیر عمومی خودداری کرده و به همین مقدار از توضیح مفهوم خیر عمومی بسنده می‌کنیم؛ ضمن اینکه توضیحات بعدی تا حدودی مفهوم آن را روشن‌تر خواهد کرد.

نظریه خیر عمومی، از اصولی مانند «سرپرستی زیست‌محیط» در الهیات مسیحی و در معارف اسلامی از مفاهیمی چون خلافت، امانت‌داری و به‌ویژه «مصالح عامه» در راستای تعالی و سعادت‌مندی جامعه بهره می‌گیرد؛ این اصول، خیر عمومی را با سعادت جامعه پیوند می‌زنند (Nourbakhsh & Kügler, 2025, pp. 1-27). خیر عمومی همچنین ارزش ذاتی عناصر غیرانسانی در آفرینش را به رسمیت می‌شناسد و نوعی اخلاق مراقبت را ترویج می‌دهد که فراتر از انسان‌محوری است. عدالت و مشارکت، اصول دیگری از نظریه خیر عمومی را تشکیل می‌دهند و اطمینان می‌دهند که سیاست‌های زیست‌محیطی، جوامع حاشیه‌نشین را در بر گیرند و به آسیب‌پذیران اولویت می‌دهند (Abdelzaher et al., 2016, p. 13). این اصول مفاهیم سکولار خیر عمومی را با چارچوب‌های دینی سازگار می‌کنند و به آن‌ها غنای الهیاتی می‌بخشند و زمینه حمایت از مراقبت جامع زیست‌محیطی را فراهم می‌کنند. ترکیب این اصول که در بستر یک جامعه هدفمند محقق می‌گردد، نه تنها شیوه‌های بهره‌کشانه را نقد می‌کند، بلکه نوعی چشم‌انداز اخلاقی را پیشنهاد می‌دهد که در آن اخلاق زیست‌محیطی به‌عنوان امتداد وظیفه دینی در راستای تعالی جامعه، ترویج می‌شود و در نهایت، این اصول محوری، رویکردی یکپارچه در جامعه واحد^۱ ایجاد می‌کند، سنت‌های دینی را به هم متصل می‌کند و بر مسئولیت جمعی در تصمیم‌گیری‌های زیست‌محیطی تأکید می‌کند.

سازگاری‌های خیر عمومی

جامعیت نظریه خیر عمومی ریشه در سازگاری آن با سنت‌های دینی مختلف دارد. در سنت‌های مسیحی، نوآوری‌های زیست‌محیطی، اغلب فراتر از مدل سرپرستی به مفهوم سنتی آن به سمت اخلاق آگاهانه‌ای^۲ (عشق بی‌چشمداشت) گسترش می‌یابد، جایی که عشق، مراقبت از آفرینش را جهانی می‌کند و مفهوم سلطه بر آفرینش را عشقی فراگیر می‌داند که محبت خدا را به همه موجودات منعکس می‌کند (Onyazonwu & Josiah, 2024, p. 12). این تغییر، همان‌گونه که در بخشنامه پاپی «LAUDATO SI» دیده می‌شود، محیط‌زیست را خیر عمومی معرفی می‌کند (Francis, 2022, N. 23) و عدالت اجتماعی را با پایداری زیست‌محیطی از

۱. مفهوم مقابل جامعه متشکست که اعضای آن فاقد هدف واحد و مشترک هستند.

۲. واژه‌های یونانی به مفهوم عشقی که دارای منشأ دگردوستی است و بی‌چشمداشت است مثل عشق پدر و مادر به فرزند یا عشق خداوند به مخلوقات، در برابر اروس که دارای منشأ خوددوستی است و نوعی عشق طمع‌ورزانه است و اشاره به عشق رمانتیک و جنسی دارد. (برگرفته از پایگاه اینترنتی دانشنامه آزاد فلسفه و حکمت، در تاریخ ۱۴۰۴/۷/۱۲)

طریق شیوه‌های آیینی و حمایت سیاسی همراه می‌کند به‌شکلی که نتیجه آن مشارکت جمعی و حفاظت اعضای جامعه در برابر تخریب طبیعت است. در دیدگاه‌های اسلامی، خیر عمومی از طریق کاربرد مفهوم مصلحت (عامه) و خلافت و امانت ظاهر می‌شود؛ این اصول راهنمای شیوه‌های پایدار و چارچوب‌های سیاستی هستند که به‌زیستی جمعی را بر سود فردی اولویت می‌دهد (Zaman, 2004, p. 131). سازگاری‌های تطبیقی خیر عمومی در میان سنت‌ها، گفت‌وگوهای بین‌ادیانی را پراهمیت می‌کنند؛ مانند سنت‌هایی که بر ارزش‌های مشترکی همچون عدالت و سرپرستی تأکید می‌کنند و نظریه خیر عمومی را برای ترویج همکاری جهانی در ابتکارات زیست‌محیطی با ارزش‌های خود سازگار می‌کنند. این فرآیند تکاملی، از گسترش این نظریه حکایت می‌کند و پارادایم‌های عدالت‌خواهانه و عشق‌محور مبتنی بر سعادت‌مندی جامعه را برای مقابله با بهره‌کشی زیست‌محیطی تقویت می‌کند.

نگاه چندبُعدی خیر عمومی

توسعه چارچوب نظریه خیر عمومی، برای تحلیل رویکردهای مسیحی و اسلامی به اخلاق زیست‌محیطی، نیازمند مدلی ساختاریافته است که ارزیابی نظام‌مند ابعاد الهیاتی، اخلاقی، و عملی را در میان سنت‌ها تسهیل کند. این مدل پیشنهادی با محور بنیادی سعادت‌مندی جامعه آغاز می‌شود و از مفاهیم ارسطویی-تومیستی^۱ خیر عمومی به‌عنوان شکوفایی جمعی استفاده می‌کند که با زمینه‌های دینی سازگار شده است. در این نظریه، محیط‌زیست خیری همگانی است که بر اساس آن سرپرستی زیست‌محیطی به‌عنوان الزامی اخلاقی برای مراقبت از طبیعت و هماهنگی زیست‌محیطی عمل می‌کند. بدین ترتیب مفهوم مسیحی سلطه بر طبیعت با خیر عمومی هم‌راستا می‌شود و مراقبت از آفرینش را در اولویت قرار می‌دهد. همچنین، نظریه خیر عمومی در زمینه اسلامی‌اش مفاهیم محوری مصالح عامه و خلافت را به میان می‌آورد و بر اساس آن انسان‌ها را همچون امانت‌دارانی قرار می‌دهد که نیازمند اذن الهی در تصرف طبیعت هستند و موظف به حفظ میزان (تعادل) و تحقق‌بخشیدن به مصلحت (عامه) به‌عنوان امتدادی از خیر عمومی هستند (جوادی آملی، ۱۴۰۱، ص. ۱۷۱). این مدل از نگاهی چندبُعدی و تطبیقی استفاده می‌کند که شامل هستی‌شناسی الهیاتی، الزامات اخلاقی دینی، و کاربردهای اجتماعی-سیاسی است و در نهایت همگرایی مهمی مانند تأکید مشترک بر ارزش ذاتی آفرینش الهی را به ظهور می‌رساند. این راهبرد از نظر روش‌شناختی به سراغ تحلیل کیفی متون مقدس می‌رود و تفاسیر تاریخی و تفاسیر معاصر را همسو می‌کند. نظریه خیر عمومی پایه خود را بر گفت‌وگوی بین‌ادیانی به‌عنوان عنصری پویا بنیان می‌نهد و غنی‌سازی فرهنگ زیست‌محیطی متقابل را ترویج می‌دهد. بدین ترتیب این مدل پیشنهادی به‌عنوان ابزاری در دست پژوهشگران قرار می‌گیرد تا مشارکت‌های دینی در پایداری

۱. توماس آکوئیناس، الهی‌دان اواخر قرون وسطی دیدگاه ارسطو در مورد خیر عمومی را با آموزه‌های مسیحی درآمیخت و با رویکردی دینی به خیر عمومی، بر ضرورت آن تأکید داشت.

زیست‌محیطی را تجزیه و تحلیل کنند و درکی دقیق را ترویج می‌دهد که فراتر از مقایسه‌های دوگانه می‌رود^۱ (Devitt, 2017, p. 123 & Tatay). همچنین این چارچوب نوعی پیوستگی بین بشریت و طبیعت را نشان می‌دهد که تجلی آن را در بعضی از رویکردهای الهیاتی در جهان مسیحیت و عرفان صوفیانه در جهان اسلام می‌توان مشاهده کرد.

در دیدگاه مسیحی، این چارچوب نظری واقعیتی را نشان می‌دهد که چگونه آگاپه (عشق بی‌چشمداشت) به مراقبت از جهان آفرینش تسری می‌یابد. آنگونه که در دستورالعمل‌های پاپی دیده می‌شود فضایل و ارزش‌هایی مانند تواضع و خویش‌داری برای مقابله با تفسیر سلطه بهره‌کشانه از طبیعت پیشنهاد می‌شود و بدین ترتیب اقدامات فردی با بهزیستی زیست‌محیطی جمعی هم‌سویی پیدا می‌کند. همچنین، مفاهیم اسلامی ناظر به امانت و عدالت، حفظ محیط‌زیست را به‌عنوان فریضه‌ای دینی ترسیم می‌کنند و مفهوم مصلحت عامه را در شیوه‌های پایدار مانند حفاظت از آب که ریشه در احکام قرآنی دارد^۲، جامه عمل می‌بخشاند. از سوی دیگر این چارچوب اصلاحات مداوم را از طریق گفت‌وگوهای بین‌ادیانی پیش رو می‌نهد، تا تاب‌آوری آن را در مواجهه با چالش‌های انسانی تقویت کند. حاصل ترکیب منابع متنوع، دیدگاهی جامع خواهد بود که در آن بوم‌شناسی مقدس مسیحی با هماهنگی زیست‌توحیدی اسلامی همراه می‌شود و (پیروان این) دو دین را به اقدامی یکپارچه ترغیب می‌کند (Mashhadi, 2020, p. 85).

مفاهیم کلیدی

مفاهیم کلیدی مانند مسئولیت جمعی، جامعه، عدالت، پایداری، و انگیزه‌های معنوی، ستون‌های بنیادی نظریه خیر عمومی در اخلاق زیست‌محیطی دینی و رویکردی چندوجهی برای رسیدگی به چالش‌های زیست‌محیطی ارائه می‌دهند. مسئولیت جمعی، بر تعهد جمعی برای حفاظت از محیط‌زیست تأکید می‌کند. همان‌گونه که در تعالیم اسلامی دربارهٔ خلافت بیان شده است بشریت به‌عنوان جانشین خداوند موظف به حفظ آفرینش برای منفعت همه عمل می‌کند و با خیر عمومی هم‌راستا می‌شود و بر اولویت پاسخگویی مشترک در باب طبیعت نسبت به بهره‌کشی فردی از آن تأکید می‌کند. در دیدگاه‌های مسیحی، این مفهوم از طریق راهبرد سرپرستی، که از سفر پیدایش کتاب مقدس گرفته شده، به ظهور می‌رسد و اخلاق مراقبتی جمعی را ترویج می‌دهد و ایجاد اطمینان می‌کند که تصمیمات زیست‌محیطی بهزیستی نسل‌های آینده را، به‌عنوان

۱. اخلاق محیط‌زیست تحت سیطره دوگانگی‌های چندی قرار دارد: انسان‌محوری (anthropocentrism) در برابر نائسان‌محوری (nonanthropocentrism)، فردگرایی (individualism) در برابر کل‌گرایی (wholism)، اخلاق زیست‌محیطی (environmental ethics) در برابر فلسفه زیست‌محیطی (environmental philosophy)، استعاره سازمندنگرانه در برابر استعاره اجتماع‌نگرانه، نظرگاه مبتنی بر شهروند در برابر نظرگاه مبتنی بر مصرف‌کننده، توجیه مبتنی بر علم تجربی در برابر توجیه مبتنی بر علم اجتماعی، و معاملت (trade off) در برابر معاضدت (synergism). اما اغلب در اخلاق محیط‌زیست به دوگانه نخست یعنی انسان‌محوری، و نائسان‌محوری اشاره می‌شود.

۲. به‌عنوان نمونه در آیه ۴۱ سوره روم خداوند می‌فرماید: «ظهر الفساد فی البر و البحر بما کسبت ایدی الناس»؛ فساد در بحر یعنی آلوده کردن آب‌های کلان به دست آدمیان.

بخشی از خیر عمومی جهانی، در اولویت قرار می‌دهند (Enderle, 1997, p.48). جامعه یکی دیگر از مفاهیم کلیدی خیر عمومی است. پیوند ناگسستنی خیر عمومی و جامعه از این جهت است که جامعه بستر تحقق خیر عمومی است و خیر عمومی هویت‌بخش جامعه. از نظر ارسطو و توماس آکوئیناس، زندگی چند نفر در کنار یکدیگر به‌تنهایی موجب تشکیل جامعه نمی‌شود. جامعه زمانی محقق می‌شود که اعضای آن هدف واحدی را دنبال کنند. خیر عمومی هویت‌بخش جامعه، شاخص و راهنمای جامعه، هدف جامعه و اولویت فراتر از خیر تک‌تک افراد جامعه است زیرا برای تحقق خیر عمومی باید از علاقه محدود به رضایت شخصی افراد فراتر رفت (Longwood, 1973, p. 314). همچنین عدالت نیز به‌عنوان لازمه بنیادین خیر عمومی مطرح است که ابعاد اجتماعی و زیست‌محیطی را به هم پیوند می‌زند؛ در اسلام اصولی مانند عدل و مصلحت، توزیع عادلانه منابع و حفاظت در برابر تخریب زیست‌محیطی را طلب می‌کنند و بی‌عدالتی‌هایی مانند آسیب‌های وارد بر جوامع حاشیه‌نشین را مردود می‌شمارند. به‌طور مشابه، تعالیم اجتماعی مسیحی، همان‌گونه که در بخشنامه‌های کلیسای کاتولیک دیده می‌شود، عدالت زیست‌محیطی را به‌عنوان بخشی جدایی‌ناپذیر از خیر عمومی ترسیم می‌کند^۱ و از ترجیحات معطوف به فقرا و آسیب‌پذیران حمایت می‌کند و بدین ترتیب تعادل زیست‌محیطی را با عدالت توزیعی پیوند می‌زند. پایداری، مفهوم کلیدی دیگر خیر عمومی، به‌عنوان تعهدی اخلاقی و بلندمدت مفهوم‌سازی شده است و با دیدگاه‌های اسلامی که ریشه در میزان (تعادل) دارند و همزیستی هماهنگ با طبیعت را از طریق شیوه‌هایی که از اسراف و مصرف بیش از حد جلوگیری می‌کنند، ترویج می‌دهند و اکوسیستم‌های تاب‌آور را هم‌راستا با خیر عمومی تقویت می‌کنند. رویکردهای مسیحی به پایداری زیست‌محیطی، از بوم‌شناسی یکپارچه گرفته شده یعنی مراقبت از محیط‌زیست نمی‌تواند جدا از عدالت اجتماعی، اخلاق و معنویت باشد. بنابراین توسعه جامعه را به مرحله عمل درمی‌آورند که شکوفایی معنوی انسانی و زیست‌محیطی در آن پیوند خورده‌اند. همچنین انگیزه‌های معنوی، نیروی متعالی برای تحقق این مفاهیم را فراهم می‌کند. در اسلام، توحید حس عمیقی از پیوستگی و احترام به آفرینش به‌عنوان جلوه‌ای از اراده الهی را الهام می‌بخشد و به اقدامات اخلاقی برای حفظ محیط‌زیست انگیزه می‌دهد و در مسیحیت، انگیزه‌های معنوی از آگاهی (عشق بی‌چشمداشت) و دیدگاه‌های مقدس درباره جهان ناشی می‌شوند و مراقبت زیست‌محیطی را به‌عنوان شکلی از عبادت و عمل اخلاقی می‌بینند که معنویت شخصی را با مسئولیت زیست‌محیطی جمعی هم‌راستا می‌کند. این انگیزه‌ها با گفت‌وگوهای بین‌ادیانی تکمیل می‌شوند و الزامات معنوی مشترکی مانند حقوق طبیعت و عدالت چندوجهی را برجسته می‌کنند و چارچوب انگیزشی را برای رفتارهای پایدار تقویت می‌کنند. به‌طور کلی، این مفاهیم در هم تنیده، نظریه خیر عمومی را با زمینه‌های دینی سازگار می‌کنند و بنیان اخلاقی محکمی را فراهم می‌آورند که بینش‌های الهیاتی را با الزامات عملی برای سرپرستی زیست‌محیطی جهانی پیوند می‌دهد.

۱. به‌عنوان نمونه قبلاً به بخشنامه پاپی "Laudato si" پاپ فرانسیس اشاره کردیم.

پیش فرض‌ها و محدودیت‌های نظریه خیر عمومی

توسعه مدل نظریه خیر عمومی بر چندین فرض کلیدی استوار است که ساختار و کاربرپذیری آن را شکل می‌دهند: فرض اولیه این است که هر دو سنت دینی اسلام و مسیحیت دارای چارچوب‌های الهیاتی منسجم و قابل مقایسه‌ای هستند که می‌توانند به‌طور نظام‌مند با اصول خیر عمومی، مانند مسئولیت جمعی و عدالت، هم‌راستا شوند. این مدل، با نظر به مفهوم سرپرستی زیست‌محیطی در مسیحیت و توحید و خلافت در اسلام، این تصور را مفروض می‌گیرد که سنت‌های مذکور مراقبت زیست‌محیطی را به‌عنوان الزامی اخلاقی در اولویت قرار می‌دهند. فرض دیگر این است که در هر دو سنت، با وجود تنوع فرقه‌ای، مانند تفاوت‌ها بین تفاسیر کاتولیک و پروتستان یا دیدگاه‌های سنی و شیعه، درجه‌ای از همگنی در تعالیم اخلاقی وجود دارد که امکان مقایسه‌های کلی را فراهم می‌کند.

فرض دیگر، سازگاری اخلاق دینی با نظریه خیر عمومی سکولار است، که بیان می‌کند اصول الهیاتی می‌توانند به مفاهیم جهانی قابل دسترس مانند پایداری و عدالت اجتماعی بدون از دست دادن جوهره معنوی خود ترجمه شوند.

با این حال، این پیش‌فرض‌ها محدودیت‌هایی را به همراه دارد، زیرا این مدل ممکن است پیچیدگی نظریه‌های دینی را با اولویت دادن به تفاسیر غالب، ساده‌سازی کند و دیدگاه‌های اقلیتی یا غیرارتدوکس مسیحی و اسلامی را به حاشیه براند. علاوه بر این، فرض سازگاری، خطر کم‌اهمیت جلوه دادن واگرایی‌های فرهنگی و تاریخی، مانند تأکیدات متفاوت بر فردگرایی در زمینه‌های مسیحی در مقابل جمع‌گرایی در زمینه‌های اسلامی را دارد که ممکن است مقایسه‌های مستقیم را پیچیده کند. علاوه بر این، تمرکز این مدل بر متون الهیاتی ممکن است واگرایی‌های عملی در نحوه اجرای اخلاق زیست‌محیطی توسط جوامع دینی را نادیده بگیرد و کاربرد آن را در طرح‌های واقعی محدود کند. همچنین دیدگاه‌های جایگزین، مانند چارچوب‌های اکوفمینیستی یا زیست‌محیطی بومی، ممکن است وابستگی این چارچوب به متون دینی سنتی را نقد کنند و استدلال کنند که خطر کنار گذاشتن معنویت‌های غیرابراهیمی یا غیرمتنی را دارد؛ معنویت‌هایی که بر هستی‌شناسی‌های رابطه‌ای^۱ تأکید می‌کنند.

علاوه بر این، یکپارچگی نظریه خیر عمومی ممکن است با مقاومت از سوی اخلاق زیست‌محیطی سکولار مواجه شود که رویکردهای تجربی یا سودگرایانه را در اولویت قرار می‌دهند و کاربرد جهانی اصول مبتنی بر الهیات را زیرسؤال می‌برند. چالش متعادل کردن دیدگاه‌های انسان‌محورانه و اکومحورانه در

۱. هستی‌شناسی رابطه‌ای (relational ontology) دیدگاهی فلسفی است که بر این باور استوار است که وجود و هویت اشیاء، افراد یا موجودات نه بر پایه "جوهر" (substance) مستقل و ثابت، بلکه بر اساس روابط متقابل و پویا میان آن‌ها تعریف می‌شود. به عبارت دیگر، آنچه یک چیز را از دیگری متمایز می‌کند، نه ذات ثابت و جدا افتاده‌اش، بلکه تعاملات، وابستگی‌ها و روابطش با محیط، دیگران یا کل هستی است. این دیدگاه در مقابل هستی‌شناسی سنتی (مانند دیدگاه ارسطویی) قرار می‌گیرد که بر جوهرهای مستقل تأکید دارد. (Wildman, 2010)

چارچوب‌های دینی همچنین نیاز به تعامل انتقادی با نظریه‌های پسانسان‌گرایانه را نشان می‌دهد که عاملیت انسانی را کنار می‌گذارند.

محدودیت قابل‌توجه این مدل در استعداد آن برای تأکید بیش از حد بر همگرایی‌های الهیاتی بین رویکردهای مسیحی و اسلامی نهفته است، که بدین ترتیب عوامل اجتماعی-سیاسی و فرهنگی ظریفی را که اخلاق زیست‌محیطی این سنت‌ها را شکل می‌دهند، کمتر نمایندگی می‌کند. برای مثال، این مدل فرض می‌کند که گفت‌وگوهای بین‌ادیانی می‌توانند تفاوت‌ها را به‌طور یکنواخت پر کنند، اما تنش‌های تاریخی و ساختارهای نهادی متفاوت، مانند اقتدار متمرکز در کاتولیسیسم در مقابل ماهیت غیرمتمرکز پژوهش‌های اسلامی، ممکن است مانع همکاری عملی شوند. علاوه بر این، وابستگی این مدل به اصول اخلاقی جهانی مانند عدالت و پایداری ممکن است به‌طور کامل تفاوت‌های منطقه‌ای را در نظر نگیرد. فرض ترجمه‌پذیری در چارچوب‌های دینی و سکولار، خطر کم‌رنگ‌کردن انگیزه‌های معنوی خاص، مانند نقش آگاپه در اخلاق مسیحی یا امانت در عمل اسلامی، را دارد که ممکن است در برابر ادغام کامل در پارادایم خیر عمومی سکولار مقاومت کنند. از نظر روش‌شناختی، چارچوب تطبیقی این مدل با وابستگی به تحلیل متنی محدود می‌شود، که ممکن است تجارب زیسته جوامع دینی را، به‌ویژه در تنظیمات غیرغربی که سنت‌های شفاهی یا شیوه‌های محلی غالب هستند، به‌طور کامل در بر نگیرد. این مدل همچنین در رسیدگی به چالش‌های معاصر مانند تغییرات اقلیمی، جایی که تغییرات سریع زیست‌محیطی ممکن است از سازگاری تعلیم دینی سنتی پیشی بگیرد، با محدودیت‌هایی مواجه است. علاوه بر این، تمرکز آن بر دیدگاه‌های مسیحی و اسلامی ممکن است به‌طور ناخواسته سایر سنت‌های دینی را کنار بگذارد و کاربرد جهانی آن را در گفتمان اخلاق زیست‌محیطی چندگانه محدود کند. از همه مهم‌تر این نظریه همچنان از ابهام مفهومی خیر عمومی رنج می‌برد و همین ابهام، موجب شده سیاستمداران آن را در راستای اهداف سیاسی خود به‌منظور مطالبه فداکاری‌های شخصی اعضای جامعه تبیین کنند؛ به همین جهت «محققانی که توجه بیشتری به مفهوم خیر عمومی دارند، اغلب خاطر نشان می‌کنند که این مفهوم مبهم، غیردقیق و مستعد دستکاری سیاسی است» (Jaede, 2017, p. 2). این محدودیت‌ها پیچیدگی هم‌راستا کردن اخلاق دینی/خیر عمومی را با پارادایم‌های سکولار برجسته می‌کنند و نیاز به اصلاح نظری بیشتر برای تطبیق گفتمان‌های اخلاقی چندگانه و خاص را ضروری می‌سازند. کاوش برای این اصلاحات نظری، می‌تواند این چارچوب را غنی کند و اطمینان دهد که با چشم‌اندازهای فرهنگی و فکری متنوع سازگار باقی می‌ماند.

پیامدها

چارچوب نظری در این مطالعه برای تحلیل اخلاق زیست‌محیطی مسیحی و اسلامی از طریق نظریه خیر عمومی، رویکردی دقیق به درک تعامل بین دین و مراقبت زیست‌محیطی ارائه می‌دهد. از طریق ترکیب اصول الهیاتی با تأکید خیر عمومی بر سعادت جامعه، این چارچوب، رویکردی ساختاریافته ارائه می‌دهد که مدل‌های سکولار ممکن است نادیده بگیرند. این رویکرد ظرفیت چارچوب‌های دینی را برای غنی‌سازی حکمرانی

زیست محیطی با عمق اخلاقی برجسته می‌کند و حس مسئولیت جمعی را ترویج می‌دهد که فراتر از دیدگاه‌های فردگرایانه یا سودگرایانه سکولار است. این چارچوب راه‌هایی را برای بررسی چگونگی غنی‌سازی انگیزه‌های معنوی، مانند پاسخگویی الهی یا عشق به آفرینش، در مراقبت زیست محیطی باز می‌کند. همچنین تمرکز این چارچوب بر الهیات تطبیقی و گفت‌وگوی بین‌ادیانی، درک عمیق‌تری از چگونگی همگرایی سنت‌های دینی متنوع بر اهداف اخلاقی مشترک را تسهیل می‌کند و به‌طور بالقوه شکاف‌ها را در جوامع چندگانه پر می‌کند. با برجسته کردن عدالت اجتماعی، این چارچوب پژوهشگران را دعوت می‌کند تا نقش اخلاق مبتنی بر ایمان را در رسیدگی به چالش‌های زیست محیطی بازاندیشی کنند. این مشارکت نظری، توان اخلاق دینی را برای تقویت کاربرد خیر عمومی تأکید می‌کند و گفت‌وگوی بین‌رشته‌ای را که الهیات، فلسفه، و مطالعات زیست محیطی را در بر می‌گیرد، ترویج می‌دهد. چنین رویکردی می‌تواند گفت‌وگوهای علمی را با تأکید بر الزامات اخلاقی نهفته در جهان‌بینی‌های دینی بازسازی کند و مسیری را برای کاوش اهمیت آن‌ها در مناظره‌های زیست محیطی معاصر ارائه دهد.

پیامدهای بین‌رشته‌ای این چارچوب نظری در الهیات، فلسفه زیست محیطی، و مطالعات سیاسی گسترش می‌یابد و به‌طور بالقوه طیف گسترده‌ای از جهت‌گیری‌های پژوهشی و کاربردهای عملی را تحت تأثیر قرار می‌دهد. با پرکردن شکاف بین اخلاق دینی و نظریه خیر عمومی، این چارچوب پژوهشگران را دعوت می‌کند تا کاوش کنند که چگونه اصول الهیاتی می‌توانند سیاست زیست محیطی را، به‌ویژه در مناطقی که نهادهای دینی اقتدار فرهنگی قابل توجهی دارند، طراحی کنند. این امر می‌تواند الهام‌بخش تحقیقاتی درباره چگونگی شکل‌دهی جوامع مبتنی بر ایمان، به رفتارهای زیست محیطی باشد. تأکید این چارچوب بر عدالت و مسئولیت جمعی در رسیدن به هدف عالی جامعه، با گفتمان‌های حکمرانی جهانی هم‌راستا می‌شود و کاربردهای بالقوه‌ای را در توسعه سیاست‌های زیست محیطی فراگیر پیشنهاد می‌دهد. در فلسفه زیست محیطی، این چارچوب، بازنگری اخلاق انسان‌محورانه در مقابل اکومحورانه را برمی‌انگیزد و گفت‌وگو با سنت‌های معنوی غیرغربی را برای گسترش دامنه اخلاق زیست محیطی تشویق می‌کند. رویکرد تطبیقی این چارچوب همچنین مدلی برای همکاری بین‌ادیانی ارائه می‌دهد و تحقیقاتی را درباره چگونگی تقویت اتحادهای دینی در حمایت زیست محیطی در مقیاس جهانی ترویج می‌دهد. این پیامدها زمینه‌ای حاصل‌خیز را برای پژوهش‌های آینده پیشنهاد می‌دهند و اهمیت نظری و عملی نظریه خیر عمومی را تقویت می‌کنند.

توان بالقوه این چارچوب برای بازسازی گفتمان‌های حکمرانی زیست محیطی، در توانایی آن برای یکپارچه‌سازی ابعاد معنوی و اخلاقی در چارچوب‌های سیاسی نهفته است؛ به‌ویژه در زمینه‌هایی که رویکردهای سکولار ممکن است فاقد طنین اخلاقی باشند. این رویکرد می‌تواند تحقیقاتی را درباره چگونگی نقش نهادهای دینی به‌عنوان کنش‌یارهایی برای جنبش‌های زیست محیطی مردمی ارائه و تشویق کند. مطالعات تطبیقی با سایر چارچوب‌های اخلاقی دینی یا سکولار می‌توانند نقاط قوت و محدودیت‌های این چارچوب را بیشتر روشن کنند و درک غنی‌تری از کاربرد آن در زمینه‌های فرهنگی ارائه دهند. تأکید این چارچوب بر گفت‌وگوی بین‌ادیانی همچنین فضایی را برای ابتکارات سیاسی مشارکتی پیشنهاد می‌دهد که

ارزش‌های دینی مشترک را برای رسیدگی به چالش‌های جهانی مانند آلودگی هوا به کار گیرند. کاوش این پیامدها نیازمند توجه دقیق به چگونگی تکمیل حکمرانی سکولار توسط اخلاق دینی است و فراگیری را در جوامع متنوع تضمین می‌کند.

تمرکز این چارچوب بر مسئولیت جمعی می‌تواند تحقیقات را به سمت راهبردهای زیست‌محیطی مبتنی بر جامعه هدایت کند، جایی که نهادهای دینی در بسیج اعضای جامعه نقش محوری ایفا می‌کنند. علاوه بر این، یکپارچگی اصول الهیاتی و فلسفی آن، فرصت‌هایی را برای مطالعات بین‌فرهنگی پیشنهاد می‌دهد که بررسی می‌کنند چگونه سنت‌های دینی متنوع، خیر عمومی را در زمینه‌های زیست‌محیطی تفسیر می‌کنند. این امر می‌تواند به توسعه چارچوب‌های اخلاقی جهانی منجر شود که بینش‌های معنوی را در بر می‌گیرند و بنیان اخلاقی حکمرانی زیست‌محیطی را تقویت می‌کنند. همچنین سازگاری این چارچوب با تحقیقات بین‌رشته‌ای، راه‌هایی را برای همکاری بین الهی‌دانان، دانشمندان زیست‌محیطی، و سیاست‌گذاران باز می‌کند و رویکردهای نوآورانه‌ای را ترویج می‌دهد. با تأکید بر الزامات اخلاق دینی، این چارچوب بازاندیشی حکمرانی زیست‌محیطی را به‌عنوان تلاشی اخلاقی و مشترک تشویق می‌کند و به‌طور بالقوه نحوه رسیدگی جوامع جهانی به بحران‌های زیست‌محیطی را تحول می‌بخشد.

نتیجه‌گیری

کاوش نظری راهبرد خیر عمومی در رابطه با اخلاق زیست‌محیطی مسیحی و اسلامی، درک علمی را با ارائه چارچوبی قوی که اصول الهیاتی را با پارادایم‌های اخلاقی سکولار یکپارچه می‌کند، پیش می‌برد و گفتمان درباره مراقبت زیست‌محیطی را در حوزه گسترده‌تر اخلاق زیست‌محیطی غنی می‌کند. ترکیب تأکید خیر عمومی بر سعادت و شکوفایی جامعه با مفاهیم دینی سرپرستی و امانت‌داری، به دانش موجود کمک می‌کند و رویکردی نوین برای اخلاق مبتنی بر ایمان به مسئولیت زیست‌محیطی ارائه می‌دهد. با برجسته کردن تحلیل‌های تطبیقی رویکردهای مسیحی و اسلامی، این نظریه اولویت‌های اخلاقی مشترک و واگرایی‌ها را روشن می‌کند و درک عمیق‌تری از چگونگی تکمیل چارچوب‌های زیست‌محیطی سکولار، توسط جهان‌بینی‌های دینی را ترویج می‌دهد. تمرکز این چارچوب بر عدالت، پایداری، جامعه و انگیزه‌های معنوی، بنیانی را برای کاوش چگونگی رسیدگی اخلاق دینی به چالش‌های زیست‌محیطی جهانی، به‌ویژه در زمینه‌های فرهنگی متنوع، ایجاد می‌کند. این چارچوب راه‌هایی را برای پژوهش‌های آینده باز می‌کند تا تعامل ایمان و زیست‌محیط‌گرایی را بررسی کنند و درک جامعی از حکمرانی اخلاقی را ترویج می‌دهد که فراتر از محدودیت‌های سکولار است.

پیامدهای این چارچوب نظری به کاربردهای بالقوه آن در شکل‌دهی به حکمرانی و سیاست زیست‌محیطی گسترش می‌یابد، به‌ویژه در مناطقی که نهادهای دینی نفوذ قابل توجهی دارند؛ درحالی‌که محدودیت‌هایی را نیز تصدیق می‌کند که می‌توانند تحقیقات آینده را هدایت کنند. با یکپارچه‌سازی اخلاق زیست‌محیطی مسیحی و اسلامی با نظریه خیر عمومی، این چارچوب مدلی را برای توسعه سیاست‌های فراگیر ارائه می‌دهد که مبتنی

بر جوامع مبتنی بر ایمان است. تأکید آن بر گفت‌وگوی بین‌ادیانی، فرصتهایی را برای راهبردهای زیست‌محیطی مشارکتی پیشنهاد می‌دهد که تعهدات اخلاقی مشترک را در میان سنت‌ها به کار گیرند. با این حال، وابستگی این چارچوب به انسجام الهیاتی و تحلیل متنی ممکن است کاربرد آن را در زمینه‌هایی با شیوه‌های دینی متنوع یا غیرمتنی محدود کند و نیاز به روش‌های مکمل را پیشنهاد می‌دهد. مطالعات آینده می‌توانند کاوش کنند که این چارچوب، چگونه با جوامع چندگانه یا سکولار سازگار می‌شود و چالش‌های ترجمه اخلاق دینی به زبان سیاسی جهانی را برطرف می‌کند. این ملاحظات، توانایی این چارچوب را برای الهام‌بخشی به تحقیقات و کاربردهای زیست‌محیطی نوآورانه برجسته می‌کند و در عین حال، زمینه‌هایی را برای اصلاح تأکید می‌کند. با ارائه بنیانی برای چنین کاوش‌هایی، این مطالعه تلاش‌های علمی مداوم را برای بهره‌گیری از اخلاق دینی در رسیدگی به بحران‌های زیست‌محیطی فوری تشویق می‌کند و رویکردی آینده‌نگر به حکمرانی زیست‌محیطی را ترویج می‌دهد.

منابع

- قرآن کریم.
کتاب مقدس.
بنسون، جان. (۱۳۸۲). اخلاق محیط‌زیست (ترجمه عبدالحسین وهاب‌زاده). مشهد: انتشارات جهاد دانشگاهی.
جوادی آملی، عبدالله. (۱۴۰۱). اسلام و محیط‌زیست. قم: اسراء.
جوادی، محسن (گردآورنده). (۱۴۰۰). اخلاق مسیحی در مواجهه با پرسش‌های امروزی. تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.
مک‌گراث، آلیستر. (۱۳۹۲). درسنامه الهیات مسیحی (ترجمه محمدرضا بیات، وحید سفری، علی شهبازی، اعظم مقدم و کوثر ظاهری). قم: انتشارات دانشگاه ادیان و مذاهب.
نصر، سید حسین. (۱۳۹۶). دین و نظم طبیعت (ترجمه انشاءالله رحمتی). تهران: نشر نی.
وهاب‌زاده، عبدالحسین (مترجم). (۱۳۹۳). بوم‌شناسی علم عصیانگر؛ مجموعه مقالات کلاسیک در بوم‌شناسی. مشهد: جهاد دانشگاهی مشهد.

References

- The Noble Qur'ān. (al-Qur'ān al-Karīm)
The Holy Bible. (Kitāb-i Muqaddas)
Benson, John. (2003 [1382 SH]). Akhlāq-i Muḥīt-i Zīst [Environmental Ethics]. Translated by 'Abd al-Ḥusayn Wāhhāb'zādih. Mashhad: Intishārāt-i Jihād-i Dānishgāhī.
Jawādī Āmulī, 'Abd Allāh. (2022 [1401 SH]). Islām wa Muḥīt-i Zīst [Islam and the Environment]. Qom: Asrā'.
Jawādī, Muḥsin (compiler). (2021 [1400 SH]). Akhlāq-i Masīḥī dar Muwājihih bā Pursish-hā-yi Imrūzī [Christian Ethics in Confronting Contemporary Questions]. Tehran: Pazhūshgāh-i Farhang, Hunar wa Irṭibāt.
McGrath, Alistair. (2013 [1392 SH]). Darsnāmah-yi Īlāhiyāt-i Masīḥī [Christian Theology: An Introduction]. Translated by Muḥammad Riḍā Bayāt, Vaḥīd Safarī, 'Alī Shāhbāzī, A'zam Muqaddam, and Kawthar Zāhirī. Qom: Intishārāt-i Dānishgāh-i Adyān wa Madhāhib.
Nasr, Sayyid Ḥusayn. (2017 [1396 SH]). Dīn wa Naẓm-i Ṭabī'at [Religion and the Order of Nature]. Translated by Inshā' Allāh Raḥmatī. Tehran: Nashr-i Nī.
Wāhhāb'zādih, 'Abd al-Ḥusayn (trans.). (2014 [1393 SH]). Būm'shināsī-yi 'Ilm-i 'Uṣyāngar; Majmū'ah-yi Maqālāt-i Kalāsīk dar Būm'shināsī [Ecology of Rebellious Science: A Collection of Classic Articles in Ecology]. Mashhad: Jihād-i Dānishgāhī-yi Mashhad.
Abdelzaher, D., Kotb, A., & Helfaya, A. (2016). "Eco-Islam: Beyond the Principles of Why and into the Principles of How." *Academy of Management Proceedings*, 2016(1), 11024.
Argandoña, A. (2012). "The Common Good, Stakeholder Theory and the Theory of the Firm." *First International Workshop on The Role of Business in Society and the Pursuit of the Common Good*, ESSEC Business School, Cergy-Pontoise, March 8–9.

- Enderle, G. (1997). "In Search of a Common Ethical Ground: Corporate Environmental Responsibility from the Perspective of Christian Environmental Stewardship." *Journal of Business Ethics*, 16(2), pp. 45–56.
- Francis, P. (2022). "Laudato si': On Care for Our Common Home." *Energy Law Journal*, 37, p. 79.
- Hollenbach, D. (2002). *The Common Good and Christian Ethics* (Vol. 22). Cambridge: Cambridge University Press.
- Jaede, M. (2017). "The Concept of the Common Good." PSRP Working Paper, 8.
- Koehrsen, J. (2021). "Muslims and Climate Change: How Islam, Muslim Organizations, and Religious Leaders Influence Climate Change Perceptions and Mitigation Activities." *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change*, 12(3), e702.
- Longwood, M. (1973). "The Common Good: An Ethical Framework for Evaluating Environmental Issues." *Theological Studies*, 34(2), pp. 310–322.
- Mashhadi, A. (2020). "Cooperation between Muslims and Christians to Promote Environmental Ethics and Law." *International Scientific Conference on the Dialogue between Christians and Muslims*, 1.
- Nourbakhsh, Y., & Kügler, J. (2025). "Green Revelations? Ecologically Relevant Teachings in the Quran and the Bible." [Feinschwarz.Net](https://www.feinschwarz.net), pp. 1–27.
- Onyazonwu, L. C., & Josiah, U. G. (2024). "Perspective on Agapeic Ethic and Creation Care." *Religions*, 16(1), 21.
- Pojman, L. P. (2008). *Environmental Ethics: Readings in Theory and Application*. [n.p.].
- Skirbekk, V., de Sherbinin, A., Adamo, S. B., Navarro, J., & Chai-Onn, T. (2020). "Religious Affiliation and Environmental Challenges in the 21st Century." *Journal of Religion and Demography*, 7(2), pp. 238–271.
- Tatay, J., & Devitt, C. (2017). "Sustainability and Interreligious Dialogue." *Islamochristiana*, 43(1), pp. 123–139.
- Wildman, W. J. (2010). *Religious Philosophy as Multidisciplinary Comparative Inquiry: Envisioning a Future for the Philosophy of Religion*. Albany, NY: State University of New York Press.
- Wiley, T. (2012). "Pontifical Council for Justice and Peace, Compendium of the Social Doctrine of the Church." *The Ecumenical Review*, 64(3), pp. 413–417.
- Zagonari, F. (2020). "Comparing Religious Environmental Ethics to Support Efforts to Achieve Local and Global Sustainability: Empirical Insights Based on a Theoretical Framework." *Sustainability*, 12(7), 2590.
- Zaman, M. Q. (2004). "The 'Ulama of Contemporary Islam and Their Conceptions of the Common Good." In *Public Islam and the Common Good* (pp. 129–155). [n.p.].